

Szemelvények egy 18. századi erdélyi bábakönyvből

Jelige: Obstetrix

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	2.
1.Bevezetés	3.
2.A bábaság története és intézményesülése a 18. század második felében Magyarországon	4.
2.1.Rendeletek, oktatás	4.
2.2.Bábatankönyvek	11.
3.Egy vagy két könyv?	13.
4.„A leányoknak, anyáknak és gyermekeknek orvos asszonyjok”	18.
4.1.Bé-menetel	19.
4.2.„Az asszonyi nem hószámi tisztulásáról”	21.
4.3.A „halovány színűség” vagy sárgaság	24.
4.4.Változókor	24.
4.5.A nehézkesség	25.
4.6.„A nehézkességnek történetei, változásai, symptomái”	26.
4.7.„A méh-gyümölcsének vesztesége”	28.
4.8.„A fattyú (tsalfa) nehézkesség”	30.
5.Összegzés	31.
Mellékletek	32.
Bibliográfia	35.

1. Bevezetés

OTDK dolgozatom fő témája Marschall Henrik Györgynek Gödri János által magyarra fordított és Lange Márton által kiadott könyve, melynek címe: „A leányoknak, anyáknak és gyermekeknek orvos asszonyok. A köz, és Falú-helyt lakó Népnek számára íratott könyv. Melly, főképpen a falu-helyt lévő bába asszonyoknak kedvéért készítettett, de minden jó Anyáknak – is az olvasásra hasznos és nékiek mint – egy ajándék az ő Leányjaiknak Férjhez menetelekkor ajánltatik”. A könyv mellett a kor, amiben megírásra került, szintén nagyon fontos. A felvilágosult abszolutizmus által előtérbe kerülő oktatás, egészségvédelmi politika egy olyan folyamatot indított el, mely ekkoriban még csupán kezdeti stádiumában volt, azonban már ezek az első lépések is hatalmas változásokat harangoztak be.

Az ember életében az egyik legfontosabb momentum a szülés, születés. Fontos, hogy a vajúdó asszony, a csöpp kis újszülött a megfelelő kezekbe kerüljön. Az abszolutista elképzelések szerint azért is fontos ez, hogy az államnak minél több állampolgára legyen, de természetesen azt sem felejtethjük el, hogy egy-egy lélek elvesztése a családon belül mit okozott. A változásokhoz uralkodói döntések kellettek elsőként, amelyek ekkor meg is valósultak. Az oktatás és az egészségügyi reformok egybefonódása által megkezdődött a bábaság intézményesülése, szerveztetett oktatása. A tanuláshoz pedig tankönyvek is kellenek, így a 18. század második felében nagyarányú könyvírás, fordítás, illetve kiadás indult meg. Ennek a folyamatnak a része ez az erdélyi kis könyvecske, amely - mint azt a címe is mutatja - a falusi bábáknak íródott.

Dolgozatom célja, hogy miután elhelyeztem a korszakban ezt a „tankönyvet”, részleteket kiemelve belőle megmutassam, abban a korban milyen sok ismerettel rendelkeztek a női testről és a terhesség lefolyásáról. Emellett pedig külön figyelmet szentelve – ahogyan azt a könyv is teszi – leírom, akkoriban hogyan próbáltak tenni a meddőség és a spontán vetélések ellen.

2. A bábaság története és intézményesülése a 18. század második felében Magyarországon

A szülés mindig is jelen volt az emberi közösségek életében, mint az élet kezdete, valami új életre hozása. Valószínű, hogy mindig voltak segítők is, akik a vajúdo asszonyt tapasztalataik alapján segítették, óvták mind az ő mind a magzata életét. Tevékenységükben azonban a kezdeti időkben több volt a babona, mint a tényleges tudás.¹ A bábaság tulajdonképpen az egyetlen olyan gyógyító tevékenység, amelyet egészen a 20. század közepéig (az intézmény hivatalos megszüntetéséig) kizárólag nők végeztek.² Emellett pedig ez volt az első olyan női foglalkozás, melyet az állam felügyelete alatt tartott, oktatásáról gondoskodott és a fizetését meghatározta (erről azonban csak a 18. század közepétől beszélhetünk, és akkor is csak jogi értelemben egyelőre).³

Olyan helyeken, ahová nem nagyon jutott el képzett orvos (faluhelyt, vagy mezővárosokban) a bába szerepköre a szülés levezetésén kívül kiterjedt egészen a halálig mindenre. Így a szülés levezetése, gyermekek gyógyítása mellett segítséget nyújtott a nőknek nőgyógyászként is. Sokszor szexuális tanácsadás is szerepelt a feladataik között. Tulajdonképpen feladatkörei valamilyen módon a profán és a szakrális világot kötötték össze.⁴

2.1. Rendeletek, oktatás

A magyarországi bábaügy első országos rendezésére 1745-ben került sor, amikor megjelent Torkos Justus János Taxa Pharmaceutica Pisoniensis című műve, melynek mellékletében az egyes egészségügyi szolgáltatások árának rögzítését követően leírást is ad a sebészek, gyógyszerészek és fürdősök mellett a bábák feladatköréről is, melyet 7 pontban foglal össze.⁵

A Taxa utal Mária Terézia 1731-ben kiadott rendeletére, melyben a szükségkeresztelésről ír: nem csak a már megszületett gyermeket, hanem az előesett tagokat is

¹ Forrai Márta: A magyarországi bábaképzés főbb állomásai. In.: Mozaikok a nevelés történetéből V. Ezerszínű világ. Dolgozatok a neveléstörténet köréből. Pécs 2000. (<http://mek.niif.hu/01800/01887/html/ezersz13.htm>)

² Deáky Zita: „Ne tudj sokat, bába lesz belőled.” A bába a falusi-mezővárosi társadalomban. In.: Történelemtanárak országos konferenciája 2004. (<http://tte.hu/toertenelemtanitas/toertenelemtanarok-orszagos-konferenciaja/6729-8222-ne-tudj-olyan-sokat-baba-lesz-beloled-8221>)

³ Deáky Zita: A bába a magyarországi népi társadalomban. 18. század vége – 20. század közepe. Budapest 1996. 31. o.

⁴ Deáky 2004.

⁵ A teljes magyar nyelvű szöveget lásd: 1. melléklet.

meg kellett keresztelni, akár a köldökszínort is. Szól még az intrauterin, vagyis méhen belüli keresztelés szükségességéről is veszélyes esetekben. Ami pedig sokáig vita tárgyát képezte, hogy ezt a nem katolikus bábáknak is el kellett végezni és a nem katolikus gyermekeket is meg kellett keresztelni.⁶ Erre a szükségkeresztelésre (baptismus necessitatis) a bábákat nemcsak betanították, de esküt kellett tenniük róla, hogy megteszik és a plébános előtt vizsgázniuk is kellett ebben a témában. Ahogy a rendelet szövege fogalmaz: „minden abortust, sőt minden molát is meg kellett keresztelni”⁷. A pesti egyetemen végzett bábák a diplomájuk mellé kézhez kapták a bécsi konzisztórium keresztelő szabályzatát is, amit azonban a zsidó bábák nem voltak hajlandók felvenni (érthető módon).⁸ A nem katolikus gyermekek megkeresztelésének problémájára 1787-ben született egy részmegoldás, amikor is rendeletben megtiltották a bábáknak, hogy a zsidó gyermekeket a szülők beleegyezése nélkül megkereszteljék. Még akkor is tilos volt, ha a magzat élete veszélyben forrott. Nyomatékosításként pedig kimondta a rendelet, hogy aki megszegné ezt a szabályt, azt ezer dukát megfizetésére kötelezik, és félévi börtönt kap. Emellett megjegyezték azt is, hogy több zsidó bábát volna szükséges képezni.⁹

Ekkor még ezt a tervezetet nem sikerült a gyakorlatba is áthelyezni, hiszen az ország nem rendelkezett olyan egyetemmel, ahol orvosi kar működött volna (csak 1770-től nyílik meg Nagyszombatban az orvosi kar). Mivel csak külföldön volt lehetőség orvosnak tanulni, igen kevés volt az orvosok, illetve a tisztiorvosok száma, akik előtt vizsgát tehettek volna a bábák, és ezen szülésben segítő asszonyoknak a tanulatlan tömege is oly nagy volt, hogy ilyen formában nem nyújthatott ez megoldást.¹⁰ A tervezet azonban elég megfelelő volt ahhoz, hogy évekkel később, az 1770-ben megjelent egészségügyi rendeletben (Generale Normativum in Re Sanitatis) a bábák kötelességeit összefoglaló résznek az alapját képezze (1. rész IV. fejezet: Instructio obstetricum 9 pontja).¹¹ Ebben a rendeletben már kísérlet történik arra, hogy a megfelelő apparátust is biztosítsák a bábák oktatására és nyilvántartására, emellett pedig ebben az évben nyitja meg kapuit a Nagyszombati egyetem orvosi kara, ahol a bábákat külön fakultáson képzik. A kilenc pont tartalma a rendeletben a következő:

„1, Csak vizsgázott és esküdt bába működhet.

⁶ Korbuly György: A magyar szülészeti bölcsőkor. Adatok a magyar szülészeti és bábaképzés történetéhez. In.: Orvostudomány 1936. 202. o.

⁷ Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. IV. Budapest 1940. 84. o.

⁸ Uo.

⁹ I. m. 209. p.

¹⁰ Krász Lilla: A bába történeti szerepváltozása a 18. századi Magyarországon. Budapest 2003. 90. o.

¹¹ Korbuly 1936. 208.

2, Kellő számú ügyes bába legyen mindenütt, ha nem is lehet minden falunak saját bábája, legalább minden szomszédos két-három falunak legyen egy.

3, A bábák becsületes, józan életet éljenek.

4, Titoktartóak legyenek, és odaadóan szolgálják hivatásukat. Kerüljék a babonát, egymást támogassák, veszély esetén a szüléshez orvost hívjanak.

5, A bába köteles az életveszélyben lévő újszülötteket megkeresztelni. A szükségkeresztelés nem csak a már megszületett gyermekekre vonatkozott. A bábának meg kellett keresztelnie a veszélyben lévő magzat előesett végtagjait vagy az előesett köldökszínort.

6, A bába köteles az újszülöttet és gyermekágyas anyát ápolni.

7, A magzatelhajtást előidéző szerek alkalmazása súlyos büntetés terhe mellett tilos.

8, Nem szabad a bábának gyógyító tevékenységet folytatni.

9, A bábának a hatóság által rábízott vizsgálatokat pártatlanul kell elvégeznie.”¹²

Ezekből tehát fény derült arra, hogy a bábáknak mi a kötelességük és mi az, ami tiltott számukra (magzatelhajtás). Amit még meg kellett tennie, de itt nem szerepel: pap értesítése a születésről, keresztelő előkészítése, keresztelést követő családi ünnepség megszervezése, avatással a gyermekágyas időszak lezárása.¹³ Az utolsó pont pedig azt jelentette, hogy a gyermekgyilkossággal vádolt anyák bírósági tárgyalása során egyfajta törvényszéki orvosi vizsgálatot kellett végeznie, hogy valóban terhes volt-e az asszony.¹⁴ Az előbb felsorolt 9 pont mellett a normatíva tartalmazott még egy hivatalos esküformát¹⁵ is, amelyet az előjárók előtt kellett elmondaniuk. Emellett kimondja a rendelet, hogy lakásukat cégérrel kellett megjelölniük, hogy könnyebben megtalálják őket az arra rászorulók.¹⁶

Azonban a kettő között eltelt idő alatt is születtek különféle rendeletek a bábákkal kapcsolatban: 1745-ben szabályzatban írták elő a bábáknak, hogy mielőtt megkezdénék működésüket, tegyen vizsgát egy tisztiorvos jelenlétében. Majd 1748-ban már ugyanezt rendeletként is kiadták számukra. 1755-ben egy újabb rendelet került kiadásra, a „Planum regulationis in re Sanitatis”, mely a bábaügy szabályozásának egyes pontjait pontosította, megújította, illetve kibővítette. Ezek az előírások következők voltak:

¹² Krász 2003. 91. o.

Vö: Korbuly 1936. 209; Balázs Péter: Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete I-II. Budapest 2007. II. kötet. 231-243. o.; A rendelet teljes magyarra fordított szövege a melléklet második forrása.

¹³ Deáky 2004.

¹⁴ Krász 2003. Uo.

¹⁵ Az eskü szövege a melléklet második forrása.

¹⁶ Uo.

- „ - bárhol kíván működni a bába, hivatalos vizsgát köteles tenni a tisztiorvos előtt;
- a vizsgadíj 2-6 körmőci arany, amely összeg a bábák képzésére szolgál;
- a bába az orvosokkal szemben tiszteletet tanúsítson, rendeléseiket pontosan és azonnal hajtsa végre;
- ha gyenge vagy haldokló az újszülött, és a papot nem tudná megvárni, a bába köteles őt még szülés közben közönséges vízzel megkeresztelni, s erről a papot értesíteni.”¹⁷

1771-ben érkezett az újabb rendelet, mely szerint minden bába, aki Magyarországon tevékenykedik a nagyszombati egyetem orvosi karán köteles vizsgát tenni. Ez alól csak azok kaptak felmentést, akik a bécsi egyetemen szerezték oklevelüket. 1774-ben a Helytartótanács járási bába alkalmazását rendelte el, és kiadta a tanulmányi és szigorlati rendeletet, mely a bábák tanításával kapcsolatos módosításokat tartalmazta. Ebben szerepelt, hogy a tanár köteles megtanítani a bábának a női medence anatómiáját, élettanát, illetve magáról a terhességről is kellett előadást tartania. Az elméleti előadások mellett gyakorlati oktatást is előírt a szabályzat, melynek részét képezte az úgynevezett bábászati gépen bemutatott szülés. A bábának meg kell ismerni a terhes illetve a szülő nőnek, a gyermekágyas anyának és az újszülöttnak az ellátását, ápolásának fontos teendőit.

A nagyszombati egyetem, hogy lehetőséget biztosítson a bábáknak a rendelet betartására, minden évben 3 tanfolyamot indított. Azonban az oktatás mibenléte miatt megszabásra került, hogy csak írni-olvasni tudó bábákat vehettek fel, de azért működött egy írómester is a kurzus keretein belül, aki az írás és olvasás ismeretköréből tartott órákat. Ezeken az egyetemi előadásokon a bábák az orvostanhallgatókkal együtt vettek részt, az ismereteket pedig a tanár kéziratából és a feladott tankönyvből sajátíthatták el. A rendelet továbbá azt is kimondta, hogy szülőházakban kell gyakorlatot folytatniuk, és csak az innen hozott szorgalmukat tanúsító bizonyítvánnyal voltak vizsgára bocsáthatók. Ezt a vizsgát pedig egy erre kijelölt bizottság előtt kellett letenniük, melynek tagjai: a dékán, egy elnök és a szülészeti tanár. A vizsga tárgyai:

- „női ivarszervek anatómiája,
- tudnivalók a terhességről,
- elméleti szülészeti és szülések különböző neveinek, az idevonatkozó bábaműtéteknek bemutatása phantomon,
- terhesek, gyermekágyas anyák és újszülöttek ápolása,
- dajkavizsgálat,

¹⁷ Forrai 2000.

- törvényszéki tudnivalók gyanús nők és gyermekgyilkosságok esetén.”

A sikeres vizsgát követően pedig letették a bábák az esküt és ünnepélyesen átvehették oklevelüket.¹⁸

Az előbbieken felsoroltak voltak azok, melyek a Királyság területén jelentek meg. Ezek természetesen Erdélyre is vonatkoztak, hiszen 1691 óta a magyar királyok az erdélyi nagyfejedelem címet is viselik és mielőtt Mária Terézia bevezette a rendeleti kormányzást, az uralkodók az erdélyi országgyűléssel együtt hozták a törvényeket.¹⁹ Azonban Erdélyben is voltak ebben az időben, a Gubernium időszaka alatt önálló kezdeményezések az egészségügyi helyzet javítása céljából. (Többek között az általam elemzett könyv is ennek a folyamatnak a része.) Ahogy a Királyságban, úgy Erdélyben is megjelent – igaz jóval később – egy néhány pontba foglalt gyűjtemény a szükséges változtatásokról, melyeket a bábák jobb felkészültsége, taníttatása, illetve tanulásra ösztönzése céljából jegyzett le Lange Márton, brassói főorvos.²⁰ Ezt a művét 1791. február 12-én nyújtotta át a brassói magisztrátusnak. Lange ismerte a vidéken uralkodó viszonyokat, így hitelesen tudott szólni a reform érdekében. Amint ismerteti, a bábák durva és tanulatlan nők, akik nem sok tudással rendelkeznek, ezzel szemben annál több babona van a működésükben. Sokszor előfordul, hogy az orvos vagy a sebész megkerülésével neveznek ki bábákat. Azonban azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a bábák fizetése, illetve a gyermekágyasoktól kapott honorárium igen kevés, így nem közkedvelt szakma, csak azok vállalkoznak rá, akik nagy szükségük van a pénzre, és ők általában nem a legbecsületesebbek. Az pedig még egy plusz, hogy az emberek sincsenek megelégedve a hivatalos bábák tevékenységével, sokszor nem hivatalost hívnak a szülésekhez. Ezek alapján Lange a következő 9 pontban fogalmazta meg javaslatait:

¹⁸ Uo.

¹⁹ Dr. Márkus Dezső (szerk.): Magyar törvénytár. Erdélyi törvények 1540-1848. Budapest 1900. XIV.

²⁰ Lange Márton, orvos, megyei főorvos, Lange Tódor és Benker Anna fia. 1753. szeptember 12-én született Brassóban. Gimnáziumi tanulmányait is ott folytatta, miközben szorgalmasan látogatta a város gyógyszerészteráit így szerezzve gyógyszerészetből és fűvészetből ismereteket. Bátyja Tódor gimnáziumi lektor volt, így az ő gondjai alatt nevelkedett. Miután 1773-ban letette az érettségi és a teológiai vizsgát, a göttingai egyetemre ment jogot tanulni. Azonban hamar megváltozott az érdeklődése és az orvoslás felé fordult. Két év után át is ment Bécsbe és ott folytatott orvosi tanulmányokat, miközben a helyi polgári és katonai kórházakat látogatta. Orvosi oklevelét 1777-ben Nagyszombatban szerezte meg. Ugyan meghívták Fogarasra orvosnak, ú mégis szülővárosába, Brassóba tért inkább vissza. Három év gyakornokság után 2. főorvos lett. Később Háromszék megye főorvosának nevezték ki, majd a Barcaság főorvosa lett. 1791-ben köszvényes lett és a bécsi orvosoktól kért tanácsot, azonban onnan még betegbben tért vissza: kezei, lábai megbénultak és beszélni sem volt képes. A bodoki fürdőben keresett enyhülést, ahol azonban 1792. június 17-én meghalt. In.: Szinnyei 1900 VII. kötet Vö: Szállási Árpád: Lange Márton és az első magyar nyelvű erdélyi bábakönyv. Orvosi Hetilap 115. évf. 32. sz. 1974. 1905-1907.; Dr. Eduard Gusbeth: Zur Geschichte der Sanitäts-Verhältnisse in Kronstadt. Kronstadt 1884.; Kapronczay Károly: Magyar orvoséletrajzi lexikon. Budapest 2004.

„1, Csak becsületes, egészséges, nem túlságosan idős, nem részeges nő lehessen ezentúl bába.

2, Csak az nevezhető ki bábának, aki a megfelelő tanfolyamot elvégezte. A tanfolyam 6 hétig tartson. A tanfolyam tartalma alatt a városban levő bábajelöltet a község pénztára anyagilag támogassa.

3, A bába kötelezően vizsgát tegyen és arról bizonyítványt kapjon.

4, Marschall könyvét a falu pénztára minden bábának okulására megszerezze, következőleg minden bába tudjon olvasni.

5, A gyakorlati oktatásra használják fel a szülés alatt elhaltakat, akiknek holttestét sebész boncolja fel a bábák előtt magyarázat kíséretében.

6, Csak tanult bába bábáskodhassék, más nem.

7, Nagyobb helyen, ahol 1 bába kevés, 2-3 legyen.

8, Sürgősen javítani kell a falusi bábák fizetését, akár pénzben, akár terményben kapják azt, mert eddigi fizetésük elég nyomorúságos.

9, Kapjanak írásos instrukciót”²¹

A második pontban megfogalmazásra az egyik legégetőbb kérdés egy lehetséges megoldása is. Ugyanis sok bába amiatt nem indult el valamely nagyobb településre hogy részt vegyen vagy az egyetemi oktatásban, vagy egy egyszerű bábakurzuson, mert nem volt rá pénze. Ezért is van az, hogy hiába indult meg a nagyszombati egyetemen már 1770-ben,²² Kolozsvárott pedig 1775-ben²³ az orvoscépzés és ezzel együtt a bábaképzés is, nagyon kevesen végezték el. Ez a probléma egészen a 19. századig fennmarad. A tanult bábák hiányán igyekeztek különféle rendeletekkel segíteni. Emellett anyagi támogatás is kilátásba helyeztek, 1788-ban a bábajelölteket utazási támogatásba részesítenék, sőt a szegény falusi bábákat a kar féláron, olykor ingyen is hajlandó volt vizsgáztatni.²⁴

A bábák képzettsége így igen különféle volt a korszakban, és a következő három típusra oszlott:

Az első és egyben legkisebb létszámú csoportot képezték az okleveles bábák. Mielőtt Magyarország területén is megindult volna a képzés, főként a bécsi és a prágai egyetemen szerezték meg diplomájukat. Azonban ezeken a helyeken (és sokáig Nagyszombatban is) az oktatás nyelve a német volt, így az írni-olvasni tudás mellett még a nyelvet is ismerni kellett.

²¹ Korbuly 1936. 211. o.

²² I. m. 194. o.

²³ Bisztray Gyula (szerk.): Erdély magyar egyeteme. Kolozsvár 1941. 97. o.

²⁴ Korbuly György: Az állami egészségvédelem felé. In.: Domanovszky Sándor (szerk.): Magyar művelődéstörténet IV. Barokk és felvilágosodás. Budapest 1991.

Ez sok bába előtt lehetetlenné tette, hogy ezt az utat válassza, noha igen magas szintű elméleti és gyakorlati tudás megszerzését biztosította.

A második, kicsit nagyobb létszámú csoport az úgynevezett cédulás bábák csoportja volt, akik valamilyen másodrendű képzésen vettek részt, melyet általában a megyei főorvos szervezett meg, és vagy ő maga tartotta, vagy a megyei bába. Ennek végén vizsgát tettek.

A harmadik és legnépesebb csoportja a bábáknak a paraszt vagy kontár bábák, akik ugyan sok tapasztalattal, de kevés elméleti tudással rendelkeztek. Ennek eredményeképp nem meglepő, hogy velük kapcsolatban érkezett a legtöbb panasz a megye felé. Mindazonáltal mégis előnyt élveztek a nép körében, mert ismerték azokat a rítusokat, melyeket az emberek sokszor többre tartottak – még ha ártalmasak is voltak – mint a rendes orvosi ellátást.²⁵

Az előbbieken szó volt a bábák egyetemi illetve egyéb oktatásáról is. Mint írtam, két fő helye volt ennek a 18. század végi Magyarországon: a nagyszombati (később budai, majd pesti) egyetemen illetve Erdély területén, a kolozsvári egyetemen. Mielőtt Nagyszombatban megalapította volna Mária Terézia 1770-ben az orvosi kart, az orvosoknak és a bábáknak is egyaránt csak külföldi egyetemeken volt lehetőségük magasabb végzettséget szerezni. Voltak orvosok az ország területén belül is, akik magántanfolyamokat indítottak, de ezek elvégzése csak egyfajta előkészületet jelenthetett a további tanulmányokhoz. Mint az a bábáknál, úgy az orvosoknál is kötelező volt a klinikai gyakorlat, amit azonban Nagyszombat nem tudott biztosítani, mivel sem megfelelő kórháza, sem elég betege nem volt. Noha 1775-ben a városi kórház néhány termét felajánlotta a célra, ez még sem volt elegendő. Mikor az egyetem Budára került, valamivel jobb lett a helyzet ebből a szempontból, ott ugyanis a szegényház betegein történt az oktatás (így szerencsétlen betegek kísérleti alanyokká váltak). Míg Pesten előbb a városi kórházban, majd az úgynevezett jezsuita házban elhelyezett klinikán volt lehetőség gyakorlati képzés folytatására. A helyzet Erdélyben sem volt sokkal jobb a kezdeti időszakban, ugyanis ott 1775-től a sebészetet, bonctant és szülészetet egyetlen tanár, Laffer József oktatta. 1787-ben bővült csupán a kar egy állatgyógyászati tanszékkal és egy tanárral Fuhrmann Péter személyében.²⁶ Laffer József a három tárgyat, amit oktatott egy év alatt adta elő évi 400 forintos fizetésért.²⁷

²⁵ Forrai 2000.

²⁶ Korbuly 1991. 398-399. o.

²⁷ Bisztray 1941. 97. o.

2.2 Bábatankönyvek

Mivel OTDK dolgozatomban elsősorban nem egy effajta elemzésről szól, így csupán részleteiben érinteném ezt a témát, mivel úgy gondolom, hogy a dolgozat mégis megkívánja. Az oktatáshoz természetesen tankönyvek is szükségesek voltak. Abban az időszakban sok orvos gondolta úgy, hogy egy-egy általa hasznosnak gondolt könyv lefordításával, vagy megírásával segíti a bábaság hatalmas rétegét a tanulásban. A bábatankönyvek pedig tökéletesen beleillettek annak a kezdeményezésnek a sorába, melynek folyamán a felvilágosult írók a parasztság soraiban is terjeszteni igyekeztek az egészségügyvel kapcsolatos fontos tudnivalókat. Azonban felmerülhet a kérdés (és előttem már írtak is erről),²⁸ hogy vajon mennyire voltak képesek ezek az emberek arra, hogy el is olvassák ezeket a könyveket? Ahogy Friedrich Ildikó is megírta, az írók „segítő szándéka megfeneklik az analfabetizmus, az együgyűség, az értetlenség és a közöny zátonyán.”²⁹ A magas fokú analfabetizmus ellenére azonban abban az időszakban rengeteg tankönyv, ismertető könyv jelent meg (köztük az általam tárgyalt is). A teljesség igénye nélkül szeretnék néhányat kiemelni a csupán bábáknak szánt irodalom sorából!

Ha az ember ennek a témának a kutatásába kezd, elkerülhetetlenül találkozik Weszprémi István nevével. Nem véletlenül, hiszen ő az egyik úttörő, az első, aki a magyar nyelven bábáknak szóló tankönyvet adott ki 1766-ban Bába mesterségre tanító könyv címmel. Műve azonban nem saját alkotás, hanem a kiváló Johann Heinrich Krantz-nak, a bécsi egyetem első szülészetanára könyvének fordítása. Annyiban tette mégis egyedivé, hogy az eredeti szöveget képi illusztrációkkal és egy a bábáknak szóló instrukció gyűjteménnyel egészítette ki.³⁰

Második magyar nyelvű bábatankönyvünk már nem fordítás, hanem a szerző saját munkája: Dombi Sámuel: Bába-Mesterség, melly iratott kérdésekben és feleletekben. Ez a mű 1772-ben, Pozsonyban került kiadásra. Dombi Borsod vármegye főorvosa volt, és bejárva a hozzá tartozó területet, látta, hogy a bábák között mekkora tudatlanság uralkodik és egyrészt ez vezette arra, hogy megírja könyvét. A másik ok, hogy a Mária Terézia-féle egészségügyi rendelet kimondja, hogy a bábáknak szervezett oktatásban kell részt venniük és vizsgát kell tenniük, ha mesterségüket gyakorolni akarják. Ahogy Deáky Zita fogalmaz könyvében,

²⁸ Friedrich Ildikó: XVIII. századi magyar nyelvű orvosi könyvek olvasottsága. Budapest 1983. (Különlenyomat a Könyvszemléből)

²⁹ I. m. 32. o.

³⁰ Deáky 1996. 15. o.

Dombi munkájának előnye az volt, hogy felismerte mennyire fontosak a szülés körüli hagyományok, szokások és tapasztalatok, emiatt türelmesebb és megértőbb volt a bábákkal, illetve azzal, hogy hosszabb ideig tarthat, míg a „modern” módszereket átveszik.³¹

A következő alkotás Mocsi Károly műve, mely 1784-ben jelent meg „A Bábamesterségnek eleji...” címmel. Ez a könyv annyira kelendő volt, hogy mindjárt a rákövetkező évben megért egy második kiadást is. Népszerűségének oka lehetett, hogy egyszerű nyelvezete által lehetőséget biztosított arra, hogy akár felolvasás után is elsajátítsák az analfabéta bábák a szükséges ismereteket. Annak ellenére pedig, hogy volt már oktatókönyv, ő miért adott ki egy sajátot? Véleménye szerint az eddigiek az egyszerű, falusi bábák számára nem voltak elég érthetőek.³²

³¹ Uo.

³² I. m. 16. o.

3. Egy vagy két könyv?

A dolgozatom témáját adó művel, Lange doktor kiadványával kapcsolatban hamar felmerült ez a kérdés: vajon egy, vagy két könyvről van szó? Ugyanis amikor elkezdtem kutatni a témát, azzal az alapinformációval rendelkezttem, hogy Gödri János, brassói evangélikus lelkész³³ fordító tevékenységének eredménye a mű, melynek címe Szinnyei József alapján³⁴ a következő:

*„A nőtelen és nehézkeseknek az az anyáknak és gyermekeknek az ő különös nyavalyájokról és gonviselésekről való oktatás. A leányoknak, anyáknak, és gyermekeknek orvos asszonyjok. Vagy a köz- és faluhelyt lakó népnek számára iratott könyv, mely főképpen a faluhelyt levő bába asszonyoknak kedvéért készítettett, de minden jó anyáknak is az olvasásra hasznos és nekik mint egy ajándék az ő leányaiknak férjhez menetelekkor ajánltatik. Dr. Marschall Henrik György által, németből magyarra ford. Kolosvár és Szeben 1790.”*³⁵

Azonban hamar ráleltem arra, hogy ez a könyv Lange Márton megyei főorvos által kerülhetett kiadásra. Amikor szintén Szinnyei könyvében utána olvastam annak, hogy ki is voltaképpen Lange doktor úr, műveinek felsorolását olvasva a következő címekre lettem figyelmes:

*„A leányoknak, anyáknak és gyermekeknek, orvos asszonyjokm a köz- és faluhelyt lakó népnek számára iratott könyv, mely főképpen a faluhelyt lakó bába asszonyoknak kedvéért készítettettm de minden jó anyáknak is az olvasásra hasznos és nekik mint egy ajándék az leányaiknak férjhez menetelekkor ajánltatik. Kolosvár, Szeben 1791.”*³⁶

*„A nőtelen és nehézkeseknek, az az anyáknak és gyermekeknek az ő különös nyavalyájokban és változásaikban való gyógyításokról és gondviselésről való oktatás... Dr. Marschall Henrik György által, németből magyarra ford. Gödri János. Kiadta: Lange Márton. Ugyanott, 1791.”*³⁷

³³ Gödri (Goedri) János, ágostonos evangélikus lelkész, bécsfalui származású volt és előbb Brassóban, majd pedig a lőcsei gimnáziumban tanult. 1763-tól 1771-ig magyar nyelvmester, ezt követően pedig 1788-ig a brassói magyar evangélikus közösségnek a prédikátora, illetve 1795. február 20-án bekövetkezett haláláig lelkész Újfaluban. In.: Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. III. kötet. Budapest, 1900. (továbbiakban: Szinnyei 1900.)

³⁴ Szinnyei 1900.

³⁵ I. m. 1347. o.

³⁶ I. m. 750-751. o.

³⁷ Uo.

Úgy vélem felesleges felhívnom a figyelmet az igencsak meglepő hasonlóságra, hogy voltaképpen e két könyv címe szinte ugyanaz! Utóbbi pedig egyértelműen megegyezik a Gödrinél feltüntetett művel. Ennek a felfedezésnek a birtokában indultam el további kutatást folytatva, vajon valóban két könyvről van-e szó. A következő adatot Dr. Győry Tibor szintén 1900-ban kiadott munkájában³⁸ találtam meg: ő külön veszi két könyvet, azonban nála a következőképp szerepelnek a címek:

*„Lange Márton: A leányoknak, anyáknak és gyermekeknek orvos asszonyjok. A köz, a falu-helyt lakó népnek számára iratott könyv, mely főképpen a falu helyt lévő bábaasszonyoknak kedvéért készítettett, de minden jó anyáknak is az olvasásra hasznos és nékiek mint-egy ajándék az ő leányjaiknak férjhez menetelekkor ajánltatik. Kolozsvár és Szeben, 1791.”*³⁹

*„Marschal Henrik György. A nőtelen és nehézkeseknek, azaz anyáknak és gyermekeknek az ő különös nyavalyájokban és változásaikban való gyógyításokról és gondviselésekről szóló oktatás. A leányoknak, anyáknak és gyermekeknek orvos-asszonyjok. Vagy a köz és faluhelyt lakó népnek számára iratott könyv, mely főképpen a falu helyt levő bába asszonyoknak kedvéért készítettett, de minden jó anyáknak is az olvasásra hasznos és nékiek mintegy ajándék az ő leányjaiknak férjhez menetelekkor ajánltatik..... által. Németből magyarra fordította Geodri János. Kiadta Lange Márton. Kolozsvár és Szeben, 1791.”*⁴⁰

Tehát ismét azaz álláspont került megerősítésre, hogy két, külön könyvről van szó. Én azonban nem tartottam ezt valószínűnek, hiszen mind címeikben, mind pedig kiadási helyükben és idejükben azonosak voltak. Számomra nem tűnt valószínűnek azaz eset, hogy abban az időben, ilyen formán egyszerre két könyvet adjanak ki annyi különbséggel, hogy csupán más szerzőségi név alatt szerepel, illetve címeikben részben eltérnek. Hamar rájöttem, hogy ez a kérdés nem csupán bennem merült fel, hanem Szállási Árpád orvos történészben is, aki az Orvosi Hetilap egyik 1974-es számában egy cikkben igyekezett tisztázni a felmerült kérdést.⁴¹ Amint írja, ez a könyv az első, amely magyar nyelven Erdélyben megjelent (holott a Királyság területén már jóval korábban, 1766-ban, Wessprémi István fordítása a bábák kezébe kerülhetett⁴²). Továbbá azt is kifejti, hogy azok a forrásbibliográfiák, melyek a század elején

³⁸ Dr. Győry Tibor: Magyarország orvosi bibliográfiája 1472-1899: A Magyarországon és hazánkra vonatkozólag a külföldön megjelent orvosi könyveknek kimutatása. Budapest, 1900. (<http://mek.niif.hu/05400/05409/05409.pdf>)

³⁹ I. m.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Szállási Árpád: Lange Márton és az első magyar nyelvű erdélyi bábakönyv. Orvosi Hetilap 115. évf. 32. sz. 1974. 1905-1907.

⁴² Wessprémi István: Bába mesterségre tanító könyv. Debrecen 1766.

jelentek meg, a könyvet valóban Lange saját könyvének tartják, holott a könyvön egyáltalán nincs feltüntetve semmi a szerző kilétéről, de még csak arról sem, hogy ez egy fordítás volna. Szállási kitér arra is, hogy ezek a bibliográfiák hasonló címmel, Marschal munkája és Gödri fordításaként egy másik könyvet is feltüntetnek. Felmerült benne is az a kérdés, miszerint a két könyv azonos lenne, amit – ahogy cikkében írja – Borsa Gedeon, az Országos Széchényi Könyvtár tudományos főmunkatársa is alátámasztott. Szállási két munkára, a Siebenbürgische Quartalschiftre és a Josef Trausch-féle Schriftsteller-Lexikonra hivatkozik, melyek állítása szerint Langét, mint kiadót jegyzik.⁴³ Ez után a cikk után felettébb meglepőnek tartottam, mikor kezembe vettem a *Lampé - Batár – Szállási: A magyar szülészeti-nőgyógyászat története* című könyvet, melyben Szállási a bevezető tanulmányban a következőt írja, miután felsorolja Lange doktor javaslatait a bábakérdés megoldására:

„A 4. pontban említett Marschall-féle könyvet Geodri János fordításában Lange Márton előszavával ellátva 1791-ben ténylegesen kiadta, csak hogy ez esetben ... az említett Marschall-féle könyvet Lange főorvos a csak németül olvasóknak ajánlhatta. Mert ugyanazon esztendőben ő is írt egy magyar nyelvű bábakönyvet ... Kolozsvárt és Szeben városában jelent meg, a Geodri-fordítással azonos esztendőben (1791). ... A 364 oldala magyar nyelvű munka valóban a bábáknak készült elsősorban. A Geodri-féle fordítás inkább terhességvédelmi és gyermekgyógyászati jellegű.”⁴⁴

Tehát először arról ír, hogy a két könyv nem is kettő, hanem egy, majd pedig ennek tökéletes ellentétéként jelenti ki, hogy márpedig ez két külön alkotás. Felmerülhet, hogy a két írás között eltelt 35 év alatt olyan új dolgokra derült fény, mely a korábbi cikk idején még nem volt elérhető.

Ismét egy korábbi, egy 1936-os cikket vennék elő: Korbuly György: A magyar szülészeti bölcsőkora. Ebben Korbuly egyértelműen egy könyvről beszél (melyet Szállási az előbb idézett tanulmányában hibaként ró fel neki), és leírja, ugyanúgy Lange 9 pontos javaslata után, hogy ez a 4. pontban megjelölt könyv Marschall németországi doktornak a könyve, mely akkor, 1791-ben már második kiadásban jelent meg, címe: „*Unterricht zur Pflege der Ledigen, Schwangern Mütter u. Kinder in ihren bören Krankheiten u. Zufällen*”⁴⁵.

⁴³ Szállási 1974. 1906. o.

⁴⁴ Lampé László, Batár István, Szállási Árpád: A magyar szülészeti-nőgyógyászat története. Budapest 2009. 31. o.

⁴⁵ Korbuly 1936. 211. o.

Majd pedig leírja, hogy ezt a könyve Gödri János fordította le és Lange Márton adta ki 1791-ben. Ezek alapján pedig egyértelmű, hogy itt nincs szó két könyvről.⁴⁶

A következő munka, melyben olvastam a fordításról, az Deáky Zitának A bába a magyarországi népi társadalomban című könyve, amelyben a „Források és kutatástörténeti áttekintés” részben egyértelműen egy a Marschall doktor által írt, Lange révén kiadásra kerülő, ám mint a lábjegyzetben hivatkozza, Gödri fordításról van szó. Tehát itt is egy könyvről van szó csupán.⁴⁷

Ugyanakkor Gödri János kéziratban fennmaradt önéletírásában a következőket írja:

„Anno 1791.

....

I. Az emlékezetesebb munkák, melyeket Isten kegyelméből véghez vittem. Ide-való az, 1, Hogy a' Dr. Marscall György Orvos Asszony nevű titulust viselő könyvének fordítását, ezt a terhes munkát, mely 30. árkusokra ment sűrű írással, el végeztem, corrigáltam és a' sajtó-alá el készítvén, Dr. Lange Úrnak kezéhez adtam, ki-is a' Manuscriptumát Szebenbe küldötte a' nyomtatás végett die 7. jan. Egy része már ki-is jött a Sajtó-alól”⁴⁸

Tehát visszatérve Szállási Árpád hivatkozására, miszerint ezt a könyvet Lange nem ajánlhatta, mivel nem volt lefordítva, maga Gödri cáfolja meg, hiszen mint írja 1791 januárjában már átadásra került a kézirat Langénak és mint lejegyezte a továbbiakban, még abban az évben meg is jelent egy része.

Mivel található a szakirodalomban példa mindkét esetre (egy illetve két könyv), így megpróbáltam megtalálni a könyve(ke)t. Azonban kutatásaim során csupán egyféle műre bukkantam rá, mégpedig arra, melynek elején csupán Lange Márton előszava van, az eredeti mű és fordító megjelölése nélkül. A budapesti könyvtárakban nem találtam meg ugyan az eredeti, Marschall doktor által írt könyvet, de az interneten elérhető, így lehetőségem nyílt az összehasonlításra. Ha csak olvasás nélkül, mindössze az elrendezését, kinézetét veszem alapul, az tapasztalható, hogy a két könyv tulajdonképpen ugyanaz, illetve egészen pontosan a Lange – féle kiadvány a németnek a fordítása. Beleolvasva pedig több rész is szóról szóra ugyanaz. Ebből arra tudok csak következtetni, hogy noha több helyen is két külön könyvről beszélnek, én nem hiszem, hogy ez valóban így lehet. Véleményem szerint egy könyvről van csupán szó, ugyanis a bibliográfiákon és néhány tanulmányon kívül én nem találtam eddigi kutatásaim során nyomát egy hasonló címmel kiadott másik könyvnek. Azonban kutatásaim

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Deáky 1996. 17. o.

⁴⁸ Gödri János: Életem folyása... (kézirat, xerox)

nem merítenek ki minden forrást, minden lehetőséget, hiszen ezen dolgozat megírásakor csupán a könyv részleteinek kiemelését és a bábaoktatás folyamatába való behelyezését tűztem ki célomul. Egyértelműen kijelenthetem, hogy vannak még a könyvvel kapcsolatban témák, melyekkel érdemes volna a továbbiakban is foglalkozni! Ez a kérdés is, melyet ebben a fejezetben boncolgattam ennek a jövőbeni esetleges kutatásnak a részét képezi.

4. „A leányoknak, anyáknak és gyermekeknek orvos asszonyjok”

A könyv egy levéllel kezdődik, amit egy bevezető követ. Ez után a mű a két nagy részből álló tankönyvvvel folytatódik és befejezőként a tartalomjegyzék előtt receptek gyűjteménye található. Amivel én a dolgozatomban és a következőkben foglalkozni fogok, az a műnek az első, bevezető része, mely általános orvosi ismereteket tartalmaz néhány oldalban (pl.: pulzus mérés, láz felismerése, stb.), és az első nagy résszel, mely az „asszonyi nem”-ről szól, a menstruációról, annak kimaradásáról, a nők betegségeiről, a terhességről szól, vagyis azokról az orvosi ismeretekről melyek a test anatómiájáról szólnak. A második szakasz az újszülött, illetve a gyermek ellátását írja le, és az előforduló gyermekbetegségeket tárgyalja, azok felismerését és ellenszereit, gyógyszereit, kezelési módjait.

Ahogy a könyv elején is szerepel: „Imprimatur 10. Marty 1791.”⁴⁹, vagyis nyomtatható, illetve kiadható, március 10-én 1791-ben. Ha ezt összevetjük azzal, amit Gödri írt az önéletrajzában, miszerint január 7-én már odaadta a kéziratot Langénak, úgy vélem, elég hamar sikerült nyomdába adni a kéziratot.

A könyv, a kor szokása szerint egy ajánlással, illetve egy magyarázó-bevezető szöveggel kezdődik, melyet Lange doktor, az akkori gubernátornak, Bánffy Györgynek címez. Ebben a levelében kihangsúlyozza, hogy miért is tartotta szükségesnek egy ilyen könyv létrejöttét Erdélyben is: ugyanis mint írja, itt is oly nagy a tudatlanság a bábák és a nép körében, hogy kell egy egészségügyi felvilágosító mű. Érdekes ahogy fogalmaz: „a köz – népnek számára készített ezen jelen levő válogatott Könyvet”⁵⁰. Úgy vélem érdemes kiemelni, hogy ő válogatott könyvként jellemzi ezt a művet. A másik, amit feltétlen érdemesnek tartok, hogy kiemeljünk, és amely szövegrészlet után számomra nyilvánvalóvá válik, hogy mindazon kutatók, akik ezt a könyvet Lange doktor saját művének tartották, azok valószínűleg el sem olvashatták, ugyanis a következő szerepel nem sokkal később: „az én Erdélyi Atyámfiaiainak nyelvekre fordított”⁵¹ (kiemelés tőlem). Itt igazán egyértelmű, hogy ez egy fordítás, tehát nem a saját alkotása, különben miért is írta ilyet? Tovább olvasva a szöveget kiderül, nem csupán a bábák (de mint a címben is szerepel) minden anyának, nőnek az okítása a célja. Elismeri, hogy igen kevés az orvos, így a nőknek maguknak is ismerniük

⁴⁹ Lange Márton: A leányoknak, anyáknak és gyermekeknek orvos asszonyjok. A köz, és Falú-helyt lakó Népnek számára iratott könyv. Melly, főképpen a falu-helyt lévő bába asszonyoknak kedvéért készítettett, de minden jó Anyáknak – is az olvasásra hasznos és nékiek mint – egy ajándék az ő Leányjaiknak Férjhez menetelekkor ajánltatik. Kolosvárott és Szebenben 1791.

⁵⁰ I. m. A4. o.

⁵¹ Uo.

kell a terhesség folyamatát, testük változását ebben az időszakban és gyermekeikkel való helyes bánásmódot. Ismét csak érdekesnek találom, hogy a következőképpen fogalmaz: „az ő egészséges, és beteges magzatjaikról, *főképpen leányaikól*” (kiemelés tőlem), vagyis ez alapján arra következtettek, hogy a leánygyermek igenis fontos volt, és ahogy én gondolom, pont az új „polgárok” születése okán lehetett ez, mely a felvilágosult uralkodóknak oly fontos volt.

4.1. Bé-menetel

Tehát ezt a bevezető levelet egy „Bé-menetel” rész követi, ami – mint írtam – általános orvosi ismereteket ad a pulzusról, a láz felismeréséről és mindazokról az alapvető orvosi ismeretokről, melyet tudnia kell a bábának ahhoz, hogy felismerje a „nehézkés” asszony betegségeit és el tudja azt különíteni a terhesség egyéb jeleitől. Ezt egészen hosszan, 19 oldalban tárgyalja, ami úgy vélem nagyon jó elgondolás, hiszen olyan embereknek íródott a könyv, akik csupán megfigyelés, tapasztalat útján gyógyítanak, így ezekről a már használatos „modern” orvosi dolgokról nem tudnak, pedig sok esetben akár életet is menthetnek, mint a későbbiekben még szó lesz róla.

Elsőként mindjárt a lázról ír, aminek úgy fogalmaz, két fajtája van: az egyik a külső, amit ugye a hőmérséklet megváltozása is egyértelműen felismerhetővé tesz, míg a másik a „belső” láz, amit a pulzusról lehet felismerni. Én úgy vélem, hogy ez a belső láz valószínűleg valamilyen belső gyulladás lehet, illetve arra utalhat.

Ezt követően igen részletesen ír a pulzusról, arról hogyan lehet kitapintani, és az érzékelt dolgokat miként kell helyesen értelmezni. Nagyon alaposan igyekszik mindent bemutatni. Utána áttér a hideglelések leírására, fajtáinak bemutatására, okaiknak a feltárására. Mint a korszakban még divott, hogy több mindent a vérrel magyaráztak, úgy ezt is, a hideglelések egy részének okaként a bővérűséget hozza fel, vagyis több vére van az asszonynak, mint az kellene, amit természetesen érvágással lehetséges gyógyítani. Érdekes indokokat hoz fel arra, hogy ez miképp alakulhat ki: egyrészt lehet a nem megfelelő étkezés az oka – mint láthattuk a Diaeteticában az étkezéshez sok mindent kötöttek – illetve lehet a kevés mozgás a kialakítója, plusz felmerül még egy eset, mégpedig az, hogy az asszonynak nem megfelelően folyt le a „hószámi tisztulása” és némi vér benne maradt. Amiket leír a bővérűség ismertető jeleiről (magas pulzus, szívdobogás, piros arc, mellkasi fájdalmak) abból manapság az orvosok valószínűleg magas vérnyomásra következtetnének inkább. Ami

tulajdonképpen az adott kor körülményei között úgy vélem az érvágással egész megfelelően kezelhető lehetett.

A bevezetésben szóba kerül még a görcs bemutatása, egész részletes leírással. Míg manapság egy felnőtt embernek ha a görcsről beszélünk, feltételezhetően tudja, hogy mit is jelent az. De akkoriban ez nem volt ennyire egyértelmű, így minden részletre kiterjedően kellett írni róla: valamelyik tagja az embernek az akarat ellenére „ki-nyújtatik”, avagy „haragosan össze vonatik”, ezek mellett pedig fájdalmat is érez az ember.⁵² Azt hiszem ez egy igen találó leírása annak, hogy mi is történik az emberrel. Így egy egyszerűbb asszony számára is könnyen felismerhetővé vált a helyzet. Természetesen a görcs magyarázata megmarad a kor szintjén: „a testben-lévő valamelly edény vagy tsöv, mellyen valaminek által kell szűrödni.” a görcs összefogja⁵³. Ha belegondolunk, terhesség esetén tulajdonképpen alkalmazható is ez a magyarázat, ugyanis a szülés görcsökkel jár, hiszen a cső, a szülőcsatorna és hüvely, melyen az a valami a magzat, aminek át kell „szűrödni”, vagyis meg kell születnie.

Fontos megjegyezni, hogy akkoriban is ismerték annak jelentőségét, hogy egy-egy betegség esetén fontos a nyelv állapotát is megvizsgálni: gondoljunk bele, hogy mindezt a háziorvos ugyanúgy megteszi, ha vizsgálatra megy hozzá az ember.

Nagy hangsúlyt fektet a helyes étkezés kialakítására, mert mint írja (és később is hangoztatja) vannak könnyen és nehezen emészthető ételek, és aki nem végez elég fizikai munkát, annak csak betegséget okozhatnak a nehéz étkek. Részletesen ír arról, hogy melyik étel, ital milyen hatással van a szervezetre, ugyanis a későbbiekben sokat hivatkozik arra, hogy az állapotos illetve gyermekágyas anyának mit szabad és mit nem fogyasztania.

Kiemeli a tisztaság és szellőztetés fontosságát egy beteg szobájában, illetve hogy nem mindig jó az, ha izzasztjuk. Illetve a folyadék fokozott fogyasztására is felhívja a figyelmet.⁵⁴

Úgy gondolom, ha csak ezt az első 19 oldalt figyeljük, már akkor feltűnhet, hogy ez egy valóban milyen alaposan megírt mű, melynek a lefordítása szerintem mindenképpen hasznára válhatott az erdélyi, magyarországi embereknek is!

⁵² I. m. 13. o.

⁵³ Uo.

⁵⁴ A felsorolt tézisek a könyv Bé-menetel című részében találhatók, melyek az 1-19. oldalig tartanak.

4.2. „Az asszonyi nem hószámi tisztulásáról”⁵⁵

Aránylag hosszan, a 20-44. oldalig tárgyalja ezt a részt, a bevezető részhez hasonló részletességgel. Elsőként a ciklusról ír, hogy 24-30 naponként esedékes és 2 naptól akár 8 napig vagy még tovább is tarthat. A jellegét is nagyon jól körülírja, hogy a napok során mikor milyen szint kell tapasztalni, illetve ír az egyéb orvosi változásokról, amik bekövetkezhetnek (hasfájás, derékfájás, fejfájás, ...). Ezt követően leírja, mikor esedékes a lányoknál az első menstruáció megindulása: 13-18 éves kor között. Érdekesnek találom, hogy kiemeli, az első menstruáció átlagos megjelenése újhholdkor várható.⁵⁶ Vajon milyen megfigyelések vagy tapasztalatok alapján jutott erre a következtetésre és vajon ez a tézis a mai megfigyelések alapján is állna-e? Erre a kérdésre azt hiszem nehéz volna helyes választ adni, mindenesetre azt manapság is általában elismerik, hogy a női ciklus és a hold ciklus és a hold ciklus összefügg. Tovább olvasva a következő tézisekkel találkozunk: a nőknek 26-36 éves kora között holdtöltekor, míg 36-48 éves kor között hold fogytakor jön meg.

Emellett a fizikai munka és annak hiánya között is különbséget tesz, tehát amint leírja, a parasztlányok, akik a földeken vagy épp a ház körül dolgoznak kevesebbet szenvednek a menstruációs fájdalmaktól és általában később (15-18 éves koruk körül) jön meg először. Ezzel szemben a városban élő lányok, akik nem végeznek annyi, illetve nehezebb fizikai munkát, azoknál hamarabb jön meg (13-16 éves koruk körül) és több fájdalommal jár.⁵⁷ A későbbiekben egy ehhez hasonló minta megfigyelhető lesz majd a terhesség, illetve szülés leírásánál is.

Külön figyelmet szentel annak, hogy miképp kell bánni azzal a nővel, akinek épp megvan a hószáma, illetve milyen „betegségek” vehetők észre rajta. Ha egészség a nő, akkor általában 28 naponként várható a „hószám” és 3 napnál nem igen tart tovább, fájdalommal pedig szinte alig jár. Úgy gondolom ezzel az állítással nem nagyon lehet ma sem vitázni. Amint már korábban szó volt róla, aki kevesebbet mozog, annak több a gondja, és külön kiemeli, hogy aki sok kávé, teát, illetve „hevítő italokat”⁵⁸ iszik, az ezek miatt még inkább hajlamos a görcsre, a fájdalmakra. Emellett arról is ír, hogy az ilyen módon legyengült nő, ha nem eszik megfelelő ételeket, akkor is problémája lehet, sőt amint írja kimaradhat neki, rendszertelenné válhat és ha meg is jön, az sem lesz megfelelő. Ezek az ételek a lisztes,

⁵⁵ I. m. 20. o.

⁵⁶ I. m. 21-23. o.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ A kávé, tea mellett a különböző alkohol tartalmú italokat érti hevítő italok alatt, amennyire a könyv olvasása során tapasztaltam. Ezek azok az italok, melyek valóban „hevítőleg” hatnak a szervezetre.

tojásos ételek, illetve a tejtermékek. Ezek a legtöbb ember valóban felpuffasztják, még inkább hatással lehetnek a szervezetre, ha az le van gyengülve. Így ez is úgy vélem, helytálló kijelentés. Ha ezzel szemben a gyenge emberek a következő ételeket fogyasztják, akkor gyakrabban érkezik a hőségük és tovább is tart: fűszeres ételek, hevítő italok, hús. Megjegyzni azt is, hogy a hosszantartó vérzés következtében sebek is kialakulhatnak rajtuk.⁵⁹

A hőség véréről azt írja, hogy olyan, mint ami amúgy is a testben, az erekben található, így lehet kiszűrni, ha a vérrel probléma van, esetleg túl sűrű vagy túl híg.

Előfordulhat az is, hogy nehezen indul meg a hőség, ez lehet akár az előbb felsorolt okok miatt is (és egy bábának azért is kell ismerni ezt az eshetőséget, nehogy terhességgel tévessze össze a betegséget) akár más következtében. A vér megindítására különféle technikákat sorol fel: has dörzsölése meleg posztóval, forró vizes lábfürdő (a forró víz pozitív hatása az erekre ma is ismert⁶⁰), kamilla tea, és lágyító kristály⁶¹ alkalmazása ajánlott még. Mind a lábfürdő mind pedig a kristály elkészítésére pontos utasításokkal szolgál még ebben a részben.

Kiemeli, hogy a vérzés kimaradhat betegség esetén is, illetve ha az illető egy komolyabb betegség után van épp (a terhesség és szoptatás időszakán kívül természetesen). Azt is hangsúlyozza, hogy ilyenkor nem szabad megindítani a menstruációt, hanem hagyni kell a szervezetet, hogy regenerálja önmagát. Úgy vélem ez is elég előrehaladott gondolkodásmódot tükröz.

Azonban ahogy akkor gondolták, a vérnek valahogy távoznia kell a szervezetről, hiszen ha nem távozik, akkor vérbőség alakul ki. A kimaradt hőség esetén ez a következőképpen történhet meg: orrvérzés, vérhányás, véres vizelet, véres széklet. Ez azonban már kevésbé jó meglátás, mutatja, hogy a korban azért még nem voltak annyira előrehaladottak az orvosi ismeretek, azonban ezt nem róhatjuk fel nekik, hiszen ekkor még nem volt sem mikroszkópjuk vagy egyéb a pontos diagnosztizáláshoz szükséges eszközük. Így ezek a dolgok, amikre rájöttek, jelentősnek számítanak ennek fényében.

A továbbiakban hangsúlyozza, hogy mennyire fontos kideríteni a kimaradt hőség okát (a könyvben az okok kiderítése a későbbiek során is fontos szerepet fog játszani a diagnosztizálásban), hiszen nem mindegy a megfelelő kezelés szempontjából. Mivel a megfelelő eszközök nincsenek még ekkor, így csak kérdés útján tudnak rájönni arra, miből

⁵⁹ I. m.

⁶⁰ A meleg értágító hatása, így könnyebbé teszi a vér áramlását, illetve a meleg vizes ülőfürdő ma is ismert a fiatal lányok körében, mint abortáló szer.

⁶¹ Lágyító hatású gyógynövények főzetével végrehajtott beöntés.

alakulhatott ki a probléma. A szerző azonban felhívja arra a figyelmet, nem biztos, hogy a beteg igazat mond, vagy egyáltalán emlékszik arra, mi is történt vele. Felismerték, hogy a test megterhelése folytán is kialakulhatnak betegségek és ezekkel másképp kell bánni, mint a megfázás következtében létrejövőekkel, illetve ezek másképp hathatnak a női problémákra.⁶²

Érdekesnek találom, hogy betegség kialakító tényezőjeként jelöli meg a haragot és ijedtséget is. Tulajdonképpen úgy hiszem, valahol jogos, ez a kiemelés, hiszen a manapság pszichoszomatikusnak nevezett betegségek kialakítója nem szervi eredetű, hanem mentális problémákból eredő! Épp ezért fontos, hogy Lange doktor által kiadott könyvben az ilyen esetekben elsőként a beteg megnyugtató szerepel.

Korábban már említésre került a hagymáz, illetve a hideglelés, melynek kezelési módját csak most adja meg. Többször is előfordul a könyvben, hogy előre illetve vissza utal dolgokra. A következő pontban például a már említett vérfolyások kezelését adja meg ismét, illetve foglalja össze. Ezeket pedig „néhány fontos regulák” követik, amik részben ismétlések (ami igazán fontos, azt nyomatékosítandó), illetve elsőként itt jegyzi meg, hogyha hajadon lánynak⁶³ marad ki a hószáma, akkor nem csupán a lányt, de környezetét is ki kell kérdezni, hiszen esetében sokat számít, hogy terhes-e vagy sem. Ugyanis ha nem betegszik meg, akkor nagyon valószínű, hogy terhes. Mint írja, a férjénél levő asszony a negyedik hónapig nem is fordul a bábához segítségért, hanem magát egyértelműen állapotosnak gondolja. Ezzel szemben a hajadon már a második hónapban tanácsot kér. Kiemeli, hogy senkinek sem szabad erről tudnia, még a lányt is azzal kell hitegetni, hogy majdcsak rendbe jön, és olyan szereket kell neki adni, amit a korábbiakban már felsorolt, kivéve a kamilla teát és a forró fürdőt (mint írtam korábban, ennek magzat elhajtó hatása van, amit javasolni a bábáknak szigorúan tilos volt). Egészen az 5. hónapig hitegetni kell, akkor szabad csak rákérdezi, nem érzett-e mozgást a testében. Ugyanis ez volt akkoriban az egyetlen módja a terhesség kimondásának, a pillanat, amikor a magzat megmozdult bizonyította, hogy állapotos a nő. Ekkor már a könyv ajánlása alapján el kell mondani a hajadonnak, hogy nehézkes lehet és mindenképp szólni a szüleinek vagy a magisztrátusnak.

A terhesség megállapítása azonban nem merül ki annyiban, hogy a magzat megmozdult-e vagy sem. Utasításokat találunk arra, hogy mely esetekre kell odafigyelni, amikor biztosan nem áll fenn nehézkesség, és melyek azok az esetek, amikor igen. Tulajdonképpen itt is ahhoz ad segítséget, hogy a bába hogyan tudja elkülöníteni az állapotosságot a betegségtől. Ugyanis

⁶² I. m.

⁶³ A könyv „nőtelen”-ként írja le a hajadont.

ha nem beteg, csak kíván ételeket, az erős szagokat nem tudja elviselni, fej vagy fogfájása van, akkor nehézkes.⁶⁴

4.3. A „halovány színűség” vagy sárgaság

A következő nagyobb rész a sárgaság, illetve halovány színűség és a hőség összefüggéseit vizsgálja, mert ahogy a szerző fogalmaz, ezek szorosan együtt kezelendő dolgok. Oka lehet ugyanis ennek, ha hátramaradt a vér (mint korábban már szó volt erről, ez komoly problémákat okozhat), illetve a rendszertelen ciklus. Amint már korábban is kiemelte (megint ismét, illetve nyomatékosít), ez több mozgással és helyes étrenddel orvosolható. Külön megjegyzi, hogy utazzon paraszt szekéren (amit a későbbiek során a terhes asszonynak kifejezetten megilt).⁶⁵ Érdekesnek tartom, hogy a mindennapi mosakodást tiszta vízben illetve a jól szellőztetett szobát, és a kellemes hőmérsékletben való alvást külön kiemeli. Itt utal először a könyv végén található gyógyszerekre, ugyanis a második pontban megjelölt orvosságot tartja hasznosnak ebben az esetben. Az orvosságokat természetesen nem a bábának magának kell megcsinálnia, hanem patikussal kell megcsináltatnia a megadott paraméterek szerint. Mint eddig mindenhol itt is találhatók dietetikai tanácsok is.

A következő eset a sárgaságra, amikor vetélés után van az asszony. Ismét látszik, hogy mennyire alapos volt a szerző, hiszen tényleg a legtöbb körülményre, ami csak előfordulhat, gondolt. Ebben az esetben különösen nagy hangsúlyt fektet speciális elkészített fürdőknek.⁶⁶

4.4. Változókor

Amint írja a szerző, amikor eljön a változókor a nők újabb betegségeknek, elváltozásoknak vannak kitéve. Pontos időpontot is megad arra vonatkozóan, hogy egyes személyeknél mikor várható a változókor eljövele: kétszer annyi ideig tart ugyanis a nemzőképes időszak, mint ahány évesen először megjött a lánynak. Vagyis ez azt jelenti, hogy ha 13 évesen menstruált először, akkor körülbelül 40 éves korára várható a változókor. Amint írja kezdetben ritkábban, rendszertelenebbül várható, ki-ki marad, és sokszor egy évig

⁶⁴ Vö: I. m.

⁶⁵ Manapság a veszélyeztetett terhéseket, illetve azokat, akiknek már volt vetélésük az orvosok többnyire kifejezetten tiltják az olyan járművek használatától, melyek erős rázkódást okoznak. Így természetesen alkalmazása fordított esetben vérindító lehet (ha nem abortáló mivolta miatt alkalmazzák).

⁶⁶ Manapság is vannak orvosok, akik nőgyógyászati panaszokra cickafarkfűből (*Achillea Millefolium*) készült forró ülőfürdőt ajánlanak.

is eltart, mire teljesen megszűnik. Természetesen a tünetek akár a nehézkességhez hasonlatosak is lehetnek, így igen jól képzett kell legyen a bába, hogy ki tudja szűrni, mi is történik valójában. A változókor kezdetét szinte betegségként kezeli, abban az évben három érvágást ajánl és azt, hogy az asszony óvakodjon a megfázástól, és ha meg is betegszik, nyugodtan viselje magát.⁶⁷

4.5. A nehézkesség

Elsőként kiemeli, hogy egészen addig, míg a magzat mozgását nem érzi az asszony, addig nincsenek biztos jelek arra, hogy valóban állapotos volna. Ám megjegyzi, vannak olyan dolgok, melyből lehet erre következtetni. Így például ha kimarad a vérzése, de nem áll fenn semmilyen betegség, vagy ha korábban ugyan voltak problémái, de azok elmúltak. Emellett: émelygés, reggel esetleg hányás, kíváncsiság, fejfájás olykor szédülés. Ha a hasa a köldöktől lefele a szeméremtestig megkeményedik és puffadni kezd, illetve ha a méhszáj leereszkedik és bezáródik, az emlők pedig megnövekednek. A lábon visszerek keletkezését is ezekhez az előjelekhez sorolja. Mint írja, ha ezek közül nem is mind, de a legtöbb jelen van, akkor valószínű a nehézkesség.⁶⁸ Azonban gondoljuk végig mindezt a mai ember fejével: tulajdonképpen, ha egy fiatalasszony kíváncs, vagy reggelente émelygés gyötri, ugyanúgy azt mondjuk rá, biztosan terhes! Mivel akkoriban még sem ultrahang, sem terhességi teszt nem volt, így csak a megfigyelésekre tudtak támaszkodni, ami nyilvánvalóan ugyanaz volt, mint ma is. Hiszen a női szervezet nem változott azóta, csak a tudomány haladt előrébb.

Kiemeli továbbá, hogy az émelygés, és egyéb rosszullétek a parasztasszonyoknál kevésbé fordulnak elő, mint az általa gyengébbnek leírt városi nőknél. Sőt, azt is megjegyzi, lehet, ezek a jelek akár egyszerre is jelen vannak, mégsem állapotos az asszony, előfordulhat ácterhesség, vagy csupán víz felgyülemzése.

Ennek a fejezetnek a leírásánál is látszik, mennyire alapos volt a szerző, és tudta, egy tanulatlan bábának mindent el kell magyaráznia. Ugyanis felhívja a figyelmét arra, hogy terhesség alatt is előfordulhat hősor. Az okot természetesen a kor színvonalán adja meg⁶⁹, de a lényeg, hogy említi ezt a lehetséges problémát is.

⁶⁷ I. m.

⁶⁸ I. m.

⁶⁹ A vérzés nem a méhből, hanem a hüvely ereiből való.

Külön emeli ki a halovány színű személyeknél a terhességet, ugyanis ők még korábban betegesebbek voltak, a terhesség ideje alatt ezzel szemben jobban lesznek, étvágyuk lesz és vidámabbá válnak. Emellett pedig itt is a bezáródott méhszáj is bizonyító erejű.

Mint már korábban említésre került az egyértelmű bizonyíték az áldott állapotra, amikor félidőben megmozdul a magzat. Amint írja, ez a 18-22. hét között esedékes és ilyenkor a tejelválasztás is megindulhat már az emlőkben.

Azonban mozgás nélkül is lehet terhesség, hiszen előfordulhat, hogy a magzat meghal. Ezt pedig, mint írja a könyv, a bábának meg kell tudni állapítania. Ha bekövetkezik a spontán vetélés, akkor nincs nagy baj, a gond akkor alakul ki, hogyha a halott magzat nem távozik az anyából. Amit manapság is tudunk, azt akkor is ismerték, hogy ez az anya életébe kerülhet, így minél hamarabb cselekedni kellett. Erről a témáról még később is ír a könyvben, ott részletesebben kifejti, itt csak annyit ír, hogy ha félidőben nincs mozgás és a méhből „rothadt szag” és víz jön ki, akkor biztosan halott a magzat.⁷⁰

Itt is külön megadja, hogy a terhes asszony hogyan viselje magát, vagyis mire kell odafigyelni, hogyan óvja a saját és magzata egészségét. Ami számunkra is nyilvánvaló: óvakodnia kell a megfázástól, és mindig megfelelően kell felöltöznie, se túl melegen, se túl lengén. Ami pedig a korszakban az egyik legfontosabb szerintem: nem szabad szorosan befűznie a ruháját. Úgy hiszem a fűzők időszakában ez egy igen hasznos és fontos tanács. Ahogy korábban a kimaradt hószám orvoslására a szekerezést ajánlotta, most kifejezetten tiltja azt.⁷¹ Érdekes, hogy a párás levegőjű helységektől is eltiltja a nehézkes asszonyt. Ami pedig a mai nők számára már ismert tény, a terhesség ideje alatt nem szabad alkoholt fogyasztani, és a gyógyszerekkel is óatosan kell bánni. Ismét találunk dietetikai tanácsokat is, illetve a nehéz munkától is óvja az anyát, de a túlzott pihenés ártalmasságát is hangsúlyozza.

4.6. „A nehézkességnek történetei, változásai, symptomái”

Tematikusan bontja a fejezetet alfejezetekre, aszerint, hogy mely változások természetesek és melyek hordozhatnak veszélyt. Elsőként a veszélyteleneket írja le, amik egyrészt a visszamaradt vérből származnak, így érvágást ajánl orvoslásként, meleg lábvizet

⁷⁰ I. m.

⁷¹ Amint korábban írtam, manapság is ismert abortáló hatása.

fürdőt és lágyító kristályeket. A félidő eltelte után tulajdonképpen minden probléma enyhítésére gyenge purgálást és a lábon való érvágást írja elő, azt is csak nagy szükség esetén.

A következőkben azokról a problémákról ír, amik ritkábban fordulnak ugyan elő, de ugyanúgy ártalmatlanok, mint az előzőek: székrekedés az utolsó időben, vizezési nehézségek, utolsó hetekben esetleg inkontinencia. Utolsó időszakban hasfájás, lábfájás alakulhat ki, amit tulajdonképpen lazább szorítókötésekkel orvosolhatnak a bábák. A vizesedést pedig teljes mértékben csak a szülés után orvosolható.⁷²

Ezek után a terhes nő számára veszélyes problémák felsorolása és lehetséges orvoslása következik. Ami az asszony vagy a magzat életét fenyegeti, a következők: vérfolyás, magzat elvesztése, úgynevezett fattyú terhesség vagy mola, külső sérülések.

A vérzésről már korábban is esett szó annak kapcsán, hogy a menstruáció folytatódhat a terhesség ideje alatt is néhány hónapig. Azonban mint írja, ettől el kell különíteni egy másfajta vérzést, ami a magzat elvesztését okozhatja. Meg is adja ennek a vérzésnek a tulajdonságait, hogy a bába időben kezelni tudja, vagy a megfelelő segítséget nyújthassa. A legnagyobb különbségként azt jelöli meg, hogy a méhszáj nyitott-e vagy zárt. Ugyanis ha nyitott, akkor az mindenképp gondot jelent. De felhívja a figyelmet arra az esetre is, hogyha elmaradt ugyan a hős szám, de néhány hónap múlva megint jelentkezhet, és ebben az esetben derék illetve lábfájás jár mellé, illetve ha már többször szült, akkor is bekövetkezhet ez az eset. Emellett a hős szám vére egyenletesen folyik, míg az ami rosszat hoz, hirtelen és nagy mennyiségben, amit szülési fájdalmak követnek és ez akár napokig is eltarthat, míg végül a vérbe alvadt vér is vegyül. Ez pedig a magzat elvesztését hozhatja magával. Megjegyzi a szerző, hogy van olyan eset, amikor a „massa”⁷³ a méhszájon fekszik. Ebben az esetben gyakoribb a vérfolyás. Tulajdonképpen a komolyabb vérfolyás okát a méhlepény részleges vagy teljes leválásában illetve annak ereinek megrepedésében látja.

Ebben az esetben igen részletesen ír a vizsgálat módjáról is: ha nem tárgult még ki a méhszáj akkor szalmára (nem tollra) kell fektetni az asszonyt, szellőztetni kell a szobában, és amennyire lehet nem szabad sem köhögnie, sem tüszentenie. Borcetes-vizes borogatást ajánl megoldásként, amit a hasára kell tekerni az asszonynak és szükséges folyamatosan cserélni. Javasol érvágást is, de itt először hívja fel a bába figyelmét arra, hogy ebben az esetben erről csak seborvos dönthet. Ismét speciális diétát rendel el és ha továbbra sem múlik a vérzés, akkor egy véleményem szerint igen érdekes módszert ír elő: az asszony a térdétől a válláig két

⁷² Ez minden esetben vízajtó szerekkel történhet, ami azonban egy terhes asszonynak és magzatának csak ártalmas lehet.

⁷³ méhlepény

ujjnyi vastag anyaggal körbe kell kötni, természetesen nem túl szorosan. Azonban ha ennek hatására sem enyhül a vérzés, akkor ki kell tapintani a méhszájat, és ha van benne valami, azt finoman el kell kezdeni kihúzni, ám amint ellenállás tapasztalható, orvost kell hívni.⁷⁴ Eddig a félidőig megjelent vérzést taglalta, ez után megjegyzi, hogyha ezt követően alakul ki vérzés és nem enyhíthető, akkor mindenképp el kell venni a magzatot az anya életének megmentése érdekében. Úgy fogalmaz, hogy a tanult módszerek alapján a magzatot meg kell fordítani és a világra segíteni. Kiemeli, hogy amennyiben ehhez nem ért a bába, úgy szülésben segítőket illetve bába-mestert kell hívni.

Noha korábban kijelentette, hogy a vérfolyás többnyire a méhlepényből eredhet, a következőkben azonban konkrétan az abból származó vérzésről beszél. Tulajdonképpen felsorolja, hogy mindazt végre kell hajtani, amit az előbbieken leírt.⁷⁵

4.7. „A méh-gyümölcsének vesztesége”

Mint írja, ez azt jelenti (ezt is pontosan megmagyarázza), hogy a magzat idő előtt születik meg, túl korán ahhoz, hogy életben tartható volna. Külön elnevezést használ a különböző időpontú koraszülésekre. Ha félidő előtt történik, akkor éretlen szülés („el lett a gyermeke”), a 7. hónap előtt pedig idétlen szülés. Azt írja, ebben az esetben, ha életben is jön a világra, akkor sem marad meg. A magzat halálát egy igen szemléletes definícióval adja meg: amikor még az anyaméhben meg, és egészben vagy darabokban jön ki az anyából. Utóbbinál arra utalhat, hogy a halott magzat eltávolítását seborvos végzi, aki adott esetben még a méhen belül feldarabolja a csecsemőt és úgy veszi ki, darabjaiban.

Amint írja, a vetélést sokszor vérzés előzi meg és visszaül az előzőekben leírtakra. Azonban van olyan vetélés is, amit nem előz meg vérzés. Ennek több oka is lehet, amiket részletesen le is ír. Felismeri, hogy van olyan probléma, amikor a méh képtelen eléggé kitágulni és idő előtt kilöki magából a magzatot. Ebben az esetben mindig ugyanabban az időpontban következik be a vetélés vagy koraszülés. Azonban ha különböző időpontokban történik, akkor lehet az is az ok, hogy túl érzékeny, túl gyenge a méh és bármilyen kis problémánál, betegségnél vetélés alakul ki.⁷⁶ Az a nő is ki van téve azonban a vetélésnek, akinek már sok gyermeke van, mert a sok terhesség során erősen meggyengülhetett a méh, így

⁷⁴ Úgy vélem, ebben az esetben felismerhető az a tény, hogy a magzat halott. Így azt el kell távolítani az anya méhéből, különben az asszony is belehalhat.

⁷⁵ I. m.

⁷⁶ Napjainkban az ilyen asszonyt veszélyeztetett terhesnek nyilvánítják és ágynyugalmat javasolnak neki.

nehezebben tudja megtartani a magzat súlyát. Emellett a méhnyak és méhszáj is túlságosan tág. Mint írja, felismerése igen nehéz, a baba csupán annyit tehet, hogy a sokgyerekes anyáknál nagyobb figyelmet szentel az asszonynak a terhesség ideje alatt.

Vannak azonban olyan problémák is, melyek megoldása nem a bábák feladata. Ilyen, ha a magzat alultáplált, ha a köldökszínór túl rövid vagy a méhben valamilyen kinövés, kelés van.⁷⁷ Orvosra kell bízni abban az esetben is az állapotos asszonyt, ha vérhassal küszködik vagy sárgasággal.

Kiemeli, hogy a koraszülések esetében nagyon sok múlik a baba tudásán, mert sok esetben, ha időben felismerik a bajt, akkor megelőzhető a magzat elvesztése. Ha a vérfolyás az előzmény, akkor annak elállításával kell megelőzni a vetélést. Azonban ha nincs semmi ilyen előjel, az a legrosszabb, mert akkor már a csak a szülés megindulásakor lehet észrevenni a bajt. Viszont lehet következtetni (az előbbieken leírtak alapján), hogy ki az aki veszélyeztetett. Ez az egyetlen és legjobb módja a vetélés elkerülésének. Az ilyen asszonynak ágynyugalmat javasol, kerülje a terhesség ideje alatt a férjével való közösülést, minden harmadik hónapban vágasson eret és bármilyen kis megbetegedés esetén azonnal orvoshoz kell fordulnia. Ha belegondolunk (és mint korábban is írtam) a veszélyeztetett terhes asszonynak napjainkban is ugyanezeket a megelőzési módszereket tudják javasolni! Így ebben a kérdésben nem sok változás esett az elmúlt 200 év alatt.

Érdekes javaslatot tesz azoknak az asszonyoknak, akiknek már többször is veszett el gyermekük vérfolyás nélkül. Ha állapotosak, ha nem, akkor is kenjék a hasukat vajjal, és kellemes meleg vízben vegyenek ülőfürdőt. Az ilyen nőnek minden esetben tartania kell a kapcsolatot a bábával. Ha a vetélések a kilazult izmok miatt következnek be, akkor a könyv javaslata, hogy az elkövetkező 2-3 évben ne éljen házasság életet.⁷⁸

Előfordulhat az olyan eset, amikor a magzat még az édesanya méhében meghal. Már akkoriban is tudták, mennyire fontos ezt a tényt felismerni, hiszen ebben a tragikus esetben az anya élete is veszélybe kerülhet, ha nem észlelik időben a problémát. Több olyan előzményt is felsorol a könyv, mely a magzat halálához vezethet: külső sérülések, harag, ijedtség, depresszió, méh betegségei, a magzat táplálásában felmerülő hiányosságok. Ezen problémák

⁷⁷ Tudomásom van olyan terhességről a 20. század végén már, mely során a magzat jelenléte csak a 4. hónapban vált nyilvánvalóvá a miómák miatt és az orvosok ebben az esetben is a spontán abortuszt tartották valószínűnek, azonban a kis élet jelenléte fordított irányban hatott az anya szervezetére és a terhesség ideje alatt elmúltak a daganatok, a gyermek pedig időben született meg. Úgy vélem a könyvben írt helyzet is ilyen lehet, és elképzelhetőnek tartok hasonlóan pozitív kiemeneteket.

⁷⁸ Magyarázatot nem ad a könyv arra, miért kell így cselekedni, de logikusan belegondolva, valóban ez idő alatt, mivel az izmok rugalmassága visszaállhat, ha nincsenek megerőltetve, így ebben az esetben is, ezáltal megoldódhat a probléma.

megjelenése esetén javasolják, hogy ilyenkor bábához, indokolt esetben orvoshoz forduljon a leendő édesanya. Ha sikerül elejét venni a gondoknak, akkor megmenthető a magzat élete.⁷⁹ Van azonban olyan is, hogy nem lehet a gyermek életét megmenteni, ekkor fontos a halál létét minél előbb megállapítani. Ennek módját is pontosan leírja a könyv; a magzat mozgása ilyenkor természetesen megszűnik és a has is megereszkedik, az emlőkből vizes tej szivároghat, a halott gyermek pedig nehézzé válik a méhben, valamint feljegyezz még a „szülő tagokból való rothatt bűdösség”⁸⁰-et.

4.8. „A fattyú (tsalfa) nehézkesség”

Manapság ezt a jelenséget nevezik ál-terhességnek. Ebben az esetben a terhességhez hasonló változások indulnak meg a szervezetben, a has növekedésnek indul és olyan érzés alakul ki, mintha magzat növekedne a méhben, azonban erről szó sincs. Ilyenkor többnyire cisztáról vagy miómáról lehet szó. Ezeken a problémákon a baba többnyire nem segíthet, segítőt, vagy orvost kell hívnia. Olykor – mint írja – az is előfordulhat, hogy tényleg és fattyú terhesség egyaránt jelen van. Ilyenkor fontos lehet a fattyú terhesség megszüntetése, hogy mellette a magzat megfelelően, a számára szükséges teljes területen fejlődhessen.

A következő pontban a külső sérüléseket sorolja fel a könyv, ám ebben az esetben az ijedt asszony megnyugtatósa, a sérülés kezelése és érvágáson kívül nem sok egyebet javasol. Ha megindulna a szülés, vagy meghalna a magzat, akkor természetesen ezeknek megfelelően kell eljárni.

⁷⁹ I.m. 82-83. o.

⁸⁰ I.m. 87. o.

5. Összegzés

Úgy vélem, ebből a rövid ismertetőből, illetve a részletből, amelyet kiemeltem a könyvből kiderül egyrészt az, milyen sok ismerettel rendelkeztek az akkori orvosok az emberi szervezetről (noha az ok meghatározása nem mindig volt a legmegfelelőbb, de kezelni mégis tudták a problémákat). A könyv pedig – amint a címe is mutatja – valóban falusi, egyszerű embereknek került megírásra. Véleményem szerint annak számára is érthető magyarázatokat ad a tünetek felismerésére és az okok kiderítésére, akiknek valóban semmilyen orvosi előképzettsége nincs. Mindezek mellett pedig szeretném kiemelni, hogy a korszakban Erdélynek volt külön kulturális élete, mellyel úgy gondolom érdemes volna többen foglalkozni, és további célom, hogy ennek a könyvnek egy teljes, részletes elemzését megírjam. Ennek a dolgozatnak célja volt még, hogy felhívja a figyelmet erre a könyvre, amellyel eddig jórészt csak a bibliográfiákban találkoztam. Remélem soraimból kiderült, fontos, és egyáltalán nem jelentéktelen műről van szó.

Mellékletek

1. melléklet

Torkos Justus János: Taxa Pharmaneutica Posoniensis

„1, A bábák a tisztiorvossal és a többi orvossal szemben tiszteletet tanúsítsanak, szükség esetén hívásukra azonnal jelenjenek meg, utasításait pontosan és hűségesen tartsák hajtásukra végre, józan és becsületes életet éljenek, kerüljék a fecsegést, és általában tiszta lelkiismerettel végezzék munkájukat.

2, Fogadalmuknál fogva hívásra, személyre való tekintet nélkül, éjjel vagy nappal a szülő nőnél késedelem nélkül jelenjenek meg, őket köteles gonddal és körültekintéssel kezeljék, szolgálatukat senkitől se tagadják meg. Az asszonyok titkait ki ne beszéljék, csak azoknak, akiknek erről kötelességük tudomással bírni.

3, Amikor veszedelmes, kétes kimenetelű és nehéz szülés adja elő magát, ne bízzanak egyedül a maguk erejében, hanem más tapasztalt bába vagy esetleg orvos segítségét vegyék igénybe. A halálos veszedelmet ne titkolják el, nehogy a magzaton kívül az anya is elveszítse örök üdvösségét.

4, Gyenge, már haldokló csecsemőket, akik a pap megérkezéséig maradnának életben, ugyanígy azokat, akik már egészen megszülettek, vagy azokat, akiknek csak valamely részük született meg közönséges vízzel és nem más folyadékkal, egy vagy két tanú vagy keresztszülő jelenlétében a legszentebb Szentháromság, az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében kereszteljék meg, és erről a papot értesítsék.

5, Az orvos tudtán és rendelésén kívül ne merjenek semmiféle hashajtót vagy más belsőleg alkalmazandó gyógyszert rendelni vagy nyújtani, még kevésbé olyat, amely abortuszt idéz elő, vagy a magzatot a méhen belül megöli. Tilos az újszülött bűnös elcserélése is.

6, Egy bábának sem szabad mesterségét addig gyakorolnia, amíg a tisztiorvos előtt nem vizsgázott és approbáltatott, hasonlóképpen tilos praktizálniuk a bábáskodás segédjeinek, amíg vizsgát nem tettek és nem approbáltattak. Tilos és csak a végső szükségben szabad a bábának segédjeit a szülő nőhöz küldeni.

7, Egymással szemben egyetértők és barátságosak legyenek. A felsoroltakat pedig elkerülhetetlen súlyos büntetés terhe alatt megtartsák.”⁸¹

⁸¹ Krász Lilla: A bába történeti szerepváltozása a 18. századi Magyarországon. Budapest 2003. 88-89. o.
Vö: Balázs Péter: Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete I-II. Budapest 2007. II. kötet 385-386;
Korbuly György: A magyar szülészeti bölcsőkora. Adatok a magyar szülészeti és bábaképzés történetéhez. In.:
Orvosképzés 1936. 200-201. o.

2. melléklet

A bábáktól vett eskü mintája, amely alapján az esküt az előjáróságoknál kell letenniük

„Én N.N esküszöm a mindenható Istenre, és fogadom, hogy szolgálatomat szorgalommal és éberséggel fogom ellátni, úgy, hogy az a keresztényi lelkiismeret törvényeihez igazodjék. Egyetlen szülő nőt, akihez csak hívnak, sem hagyok cserben, erőmhez mérten úgy követem a számomra előírt viselkedési szabályokat, hogy a közvetlen veszélyek, amennyire lehetséges, mind elháruljanak; a szegényeket és gazdagokat egyenlő szeretettel segítem, és nem hagyom sorsukra azokat, akiknek a kezelését elvállaltam, hanem lankadatlan szorgalommal őrködöm felettük. Isten engem úgy segéljen, és úgy segéljen a szeplőtelenül fogantatott Szűz Mária, Istennek legszentségesebb anyja, és az összes szentek, Ámen.”⁸²

⁸² Balázs Péter: Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete I. Budapest 2007. 244. o.

Bibliográfia

Balázs Péter: Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete I-II. Budapest 2007.

Bisztray Gyula (szerk.): Erdély magyar egyeteme. Kolozsvár 1941.

Deáky Zita: „Ne tudj sokat, bába lesz belőled.” A bába a falusi-mezővárosi társadalomban. In.: Történelemtanítók országos konferenciája 2004. (<http://tte.hu/toertenelemtanitas/toertenelemtanarok-orszagos-konferenciaja/6729-8222-ne-tudj-olyan-sokat-baba-lesz-beloled-8221>)

Deáky Zita: A bába a magyarországi népi társadalomban. 18. század vége – 20. század közepe. Budapest 1996.

Dr. Győry Tibor: Magyarország orvosi bibliográfiája 1472-1899: A Magyarországon és hazánkra vonatkozólag a külföldön megjelent orvosi könyveknek kimutatása. Budapest, 1900. (<http://mek.niif.hu/05400/05409/05409.pdf>)

Dr. Márkus Dezső (szerk.): Magyar törvénytár. Erdélyi törvények 1540-1848. Budapest 1900. XIV.

Forrai Márta: A magyarországi bábaképzés főbb állomásai. In.: Mozaikok a nevelés történetéből V. Ezerszínű világ. Dolgozatok a neveléstörténet köréből. Pécs 2000. (<http://mek.niif.hu/01800/01887/html/ezersz13.htm>)

Friedrich Ildikó: XVIII. századi magyar nyelvű orvosi könyvek olvasottsága. Budapest 1983. (Különlenyomat a Könyvszemléből)

Geodri János: Életem folyása... (kézirat, xerox)

Korbuly György: A magyar szülészeti bölcsőkora. Adatok a magyar szülészeti és bábaképzés történetéhez. In.: Orvosképzés 1936.

Korbuly György: Az állami egészségvédelem felé. In.: Domanovszky Sándor (szerk.): Magyar művelődéstörténet IV. Barokk és felvilágosodás. Budapest 1991.

Krász Lilla: A bába történeti szerepváltozása a 18. századi Magyarországon. Budapest 2003.

Lampé László, Batár István, Szállási Árpád: A magyar szülészet-nőgyógyászat története. Budapest 2009.

Lange Márton: A leányoknak, anyáknak és gyermekeknek orvos asszonyjok. A köz, és Falu-helyt lakó Népnek számára iratott könyv. Melly, főképpen a falu-helyt lévő bába asszonyoknak kedvéért készítettett, de minden jó Anyáknak – is az olvasásra hasznos és nékiek mint – egy ajándék az ő Leányjaiknak Férjhez menetelekkor ajánltatik. Kolosvárott és Szebenben 1791.

Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. IV. Budapest 1940.

Szállási Árpád: Lange Márton és az első magyar nyelvű erdélyi bábakönyv. Orvosi Hetilap 115. évf. 32. sz. 1974. 1905-1907.

Weszprémi István: Bába mesterségre tanító könyv. Debrecen 1766.